

МАНАСТААНУУ ОКУУ КУРАЛЫНДАГЫ АЙРЫМ БИР КӨЙГӨЙ МАСЕЛЕЛЕР

Утүров Э.З. улук окутуучу, Садыкулов З.С. доц.
И. Раззаков атын. КМТУ “Философия
жана социалдык илимдер кафедрасы”

Аннотациялар: Макаладагы көтөрүлүп жаткан ой, негизинен манаस्ताануу китебин жакшыртуу максатын көздөйт.

*В статье рассматривается проблемы улучшения предмета манасоведении в вузах.
Raised in the article, mainly aims at improving the Manas book.*

Орустун улуу окумуштуу аалымы Н.Я. Бичурин өзүнүн көп жылдык илимий изилдөөлөрүндө, кытай жазма тарыхый булактарынан биринчи жолу “кыргыз” деген элдин ысымын илимий дүйнөгө алып чыгат.

Азыркы мезгилде Борбодук Азияны аймактап турушкан түрк тайпасына тийиштүү калктардын көпчүлүгү өз уюткусун, уңгусун, тегин таба алышпай жан алекетке түшө, жоктон бар кылгылары келип жатканы сыр деле эмес.

Илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыктары улам жаңы деңгээлге көтөрүлүп кыргыздардын “түптүү” эл экендигин ар тараптуу далилдеп жаткан кезде, “Манас” эпосу кыргыз элинин байыркылыгынын, анын уюткулуу эл экендигинин дагы бир далилдүү тарыхый булагы болуп саналат

“Манас” – бул элдин, мамлекеттин “Куту!” Кыргыз эли байыртадан башыбызга “кут” конгон элдерденбиз, канчалаган кызыл кыргын - кара сүргүн салгылаштарда, чачылып, бүлүнүп кетпей уюган кыттай болуп өздөрүнүн элдүүлүгүн сактап келишти.

Кылым каарыткан эл экендигибизди дүйнөгө даңазалап турган Рухубуздун туу чокусу “Манас” эпосубузду келечекте илим катары таанып билүүбүз жана ааламга таанытуубуз заман талабы.

Манас бабабыздын **“Кулалы таптап – куш кылдым, курама жыйып – журт кылдым”** – деген айкөл максаты (өзгөчө журт башында тургандардын) элибиздин ынтымагынын урааны болуш керек.

Кайсыл бир элдин лексиконунда жолуга калган чоочун сөздөрдүн тегерегине эпосту алпарып жармаштырбайлы, тескерисинче ошол сөздүн төркүн-төөсүн кыргыз элинин океандай чалкыган “Манас” эпосунан издеп изилдешкендей болушсун.

Ар кимибиз түлкү талаган иттей кылып Улуу эпосубузду туш тарабынан тытмалай берсек, эртең эле эпосубузга тең ата болуп чыга келгендер (андай окуялардын болуп жатканын эл билет), биздики дегендер көбөйөт.

Манаस्ताануучулар, изилдөөчүлөр, манасчылар, Манас бабабыздын урпактары мындай орунсуз көрүнүштөргө жол бербешибиз керек.

Манаस्ताануу окуу куралын түзүүдө, айрым бир авторлорубуздун жеке кызыкчылык (автор катары таанылуусу) мүдөөсү жогору чыгып кеткендей көрүнүш калтырат.

Манаस्ताануу илиминин негизги максаты болуп эпостогу: эркиндик, мамлекеттүүлүк, элдүүлүк, атуулдук, тарыхнаамалык, айкөлдүк, руханийлик ж.у.с. **баалуулуктарды таанытуу!**

Манаस्ताануу окуу куралындагы айрым бир көйгөй маселелерине токтоло кетсек, (колубузга тийген китеп боюнча, автору фил.и.к., доц. Т. Бакчиев Манасоведение. Бишкек 2009г.) окуу куралынын **(О традиционном сюжете эпоса «Манас»)** бөлүгүндө Манас баатырдын төрөлүшүнөн башталып, Чоң казат жана Манастын өлүмүнө чейинки окуялар кыскача баяндалат.

Эпостогу **Манастын балалык жана өспүрүм чагы** (Детство и юные годы Манаса) эпизодунда: *Чтобы он окреп и познал жизнь, отец отдает мальчика своему пастуху Ошпуру помогать пасти ягнят.*

Вместе с Ошпуром он живет до 12 лет, однако Манас и здесь продолжает свои шалости¹ - деп жазылат.

Демек манастануу илиминдеги маанилүү баалуулуктардын бири болгон **тарбия** көйгөйүн **таанытууда** улуу манасчылар Сагымбай, Саякбай ж.б. варианттарындагы үзүндүлөр менен бекемделсе таасири күчтүү болот беле!

Жогорудагы саптарды окуган окурман Манасты тентек бала катары түшүнүүсү, кабыл алуусу турган иш.

Андан ары уласак*Собрав 40 мальчиков, он режет больше 1000 ягнят и устраивает пиршество, во время которого убивает калмыцкого (эскерте кете турган нерсе эпосто **калмак** деп эле берилип келгени белгилүү да же бүгүнкү калмыктар жөнүндө болуп жатабы сөз?) богатыря Канжаркола и 700 его воинов, напавшего на его сверстников...*⁽²⁾

Манастануу илиминдеги эң негизги **таанып** биле турган баалуулуктардын дагы бири **“Айкөлдүк”, “Мекенчилдик”, “Ар-намыс”** касиеттери. Бул касиеттер Манастын балалык кезинен эле анын туюмунда, жан дүйнөсүндө, канында орун алгандыгын жогорку саптардан баамдоого эч мүмкүн эмес. Бу саптардан да, жогорудагыдай окурмандардын кабыл алуусунада **“айкөлдүк”** сапатты *(1000 козуну достору үчүн союп берип жаткан жана досторуна кол салган калмактарды талкалаган айкөл баатырды тааный албайт)* туя албайбыз, тескерисинче бала Манас, Канжарколду талкалаган баатыр катары кабыл алынышы мүмкүн.

Манастануу китебиндеги дагы бир өтө осол көрүнүш (Женитьба Манаса на Каныкей.) орун алган, албетте эпостун варианттарында ошондой айтылган, бирок окуу куралына башкача түрдө, жымсалдап киргизсек болот беле, деген суроо туулат. Сөзүбүз куру болбосун үчүн китептен мисал келтирели: ... *по приезду в Бухару их ждет торжественная встреча, но Каныкей не жалует жениха, Манас врывается во дворец, избивает слуг, оскорбляет свиту невесты.*

Он охвачен страстью, на которую невеста сначала отвечает притворной холодностью, а затем ранит Манаса кинжалом. Конфликт улажен матерью невесты, но примирение не наступило. В первую брачную ночь Манас до утра ожидает прихода Каныкей – так невеста мстит.

Разгневанный Манас приказывает своим сорока дружинникам истребить бухарского хана Темира, его дочь и все население города.

Он сам истребляет людей и разрушает город. Беззащитная и покорная Каныкей предлагает мир.⁽³⁾

Жогорудагы саптардан **“Айкөл Манас”** бабабызды коомчулукка ким кылып көрсөткүбүз келип жатат, кайсыл касиеттерин балдарга, окуучуларга, студенттерге **тааныткыбыз** келип жатат деген суроо туулат.

Манас таануунун, таанытуунун максаты ушулбу? Бир учурда кыргыз элинин чыгаан жазуучуларынын бири А. Токомбаев “Кыргызстан маданияты” гезитине “Канкор Манас” деп чуулгандуу макала жазганы коомчулукка жакшы белгилүү.

¹ Мансоведение – 74 бет.

² Мансоведение – 74 бет.

³ Мансоведение – 77 бет.

Манас бабабыз: **“Кулаалы таптап – куш кылдым, курама жыйып – журт кылдым”**- деп кыргыз элин бириктирип сактап келген болсо, бүгүнкү күндөгү **тексиз курама** уруктардын **кулаалы чиновниктери**, бабабыз жөнүндө ар кайсыл нерсени тантирашып, душман болуп чыгышканын угуп, көрбөдүкпү. Эпостун Улуулугу анын элдүүлүгүндө, мекенчилдигинде:

.... Бүгүнкү күндө бу капыр,
Көтөргөнү туу капыр,
Сырынды тартып албайбы,
Тырп эттирбей салбайбы,
Бүгүнкү күндө Мааникер
Кадырына албайбы,
Эртеңки күнү Кула атты
Каалап кармап албайбы

..... Ат бүткөндөн айрылса
Азамат шору катпайбы!
Атышпай атың бердиң деп
Азабын артык тартпайбы
Мааникер берем дегиче
Манасты өлдү десеңчи!
Баатырым өлгөн экен деп
Батаңды кыла келсеңчи

Муну айткыча өлсөңчү! ^{(4) 4} – мына буга окшогон кыргыз элине **ураан** боло турган саптар манастануунун негизги максаты болуш керек деп түшүнөбүз.

Эпостун улуулугу анын айкөлдүүлүгүндө, биримдигинде, анын кыргыз элинин Рухунун туу чокусу экендигинде, кыргыз элинин тарыхы экендигинде, анын кыргыз эли сыйынган касиеттүүлүгүндө!

Манас – Теңир куту! Манастагы баалуулуктарды, кыргыз элинин салт-санаасынан, адеп-ахлактарын четинен кытып, бүгүнкү күнү кудайдын сөзү кылып колдонуп жаткандар да толуп кетти.

Манастануу илиминдеги негизги көйгөй анын манастануучулар менен тарыхчылардын биргелешип иш алып *(себеби манастануучуларыбыз негизинен филологдор, манасчылар ж.б. кыргыздардын тарыхынан маалыматтары жокко эсе болсо, ошол эле учурда тарыхчыларыбыз да эпостун варианттарынан толук кабардар эмес)* барышпагандыгында турат.

Манас эпосун, Манас бабабызды тарыхый инсан катары дүйнөгө таанытуу ар бир кыргыздын алдындагы ыйык парзы.

Манас эпосун коомчулукка, дүйнөгө жайылтуунун жолдорунун бири болуп, кичинекей бөбөктөргө арналган *анимациялык* кинолорду *(эч качан кино тартууга жол бербейшибиз керек, анда эле Манастан кут учуп, касиети кетет)* тартып жайылтуу.

Ал үчүн эң мыкты сценарий жазылып, мыкты сүрөтчүлөр, режиссерлор *(Сагымбайдын вариантына тартылган Герцендин сүрөтүн негиз кылып)* иштеп чыгуусу керек.

Экинчиден, мамлекеттик деңгээлде программа кабыл алынып, Республиканын жети дубанынан миңдеген, Бишкек-Ош шаарларынан 1000 адам катыштырып *(мындай иш чара Кытай кыргыздарында өткөн)* “Манас” эпосундагы негизги баалуулуктарды камтыган саптарынан дүңгүрөтө айтып турса, **тийгизген таасири** миң эсе артык болсо керек.

⁴ Сагымбай . Манас. 2 китеп. 140-141 бет

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Т. Бакчиев. Манасоведение., Б: 2009г.
2. С. Орозбаков. Манас. 2 китеп. Фрунзе – 1981ж.